

- Rzeczypospolitej / Z. Gloger // ZWAK. – 1877. – Т.1. – S. 80–96.
25. Konopka J. Pieśni ludu krakowskiego / J. Konopka [Wydanie fototypiczne pierwodruku z 1840.] – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1974.
26. Kotula F. Folklor słowny osobliwy Jasowiaków, Rzeszowiaków i Podgórczan / F. Kotula. – Lublin, 1969.
27. Pebler W. Handbuch der deutschen Volkskunde / W. Pebler. – Potsdam : Akademische Verlagsgesellschaft Athenation, 1963. – Bd 1.
28. Schnaider J. Z życia górali nadłomnickich / J. Schnaider // Lud. Kwartalnik etnograficzny. – Lwów, 1912. – Т. XVIII. – S. 141–199.

Oleg Tyshchenko

SEMANTIC AND PRAGMATIC POTENTION OF ETHNOCULTURAL AND FOLK NOMINATION

The article focuses on the elements of verbal and medicine magic in the superstition texts and the ways of folk disease treatment as well as semantics, pragmatics, symbolism in Ukrainian, Polish, Russian, English naïve language picture of the world are ascertained. The motivational models, denoting certain magic ritual acts and objects, as well as folk and etymological facts of cultural denotata attracting are reconstructed. The conceptualization of diseases in curses, phraseological units and other ritual man's behavior stereotypes are suggested.

Key words: nomination, ethnocultural, folk, semantic and pragmatic potential, lexis.

УДК 27-532.2-282:81'373

Тома Н. М.

МОВА «ТРЕБНИКА» ПЕТРА МОГИЛИ

У статті розглянуто мовні особливості «Требника» Петра Могили. Уточнено зміст поняття абстрактна лексика, наведено тематичні групи слів з абстрактним значенням, з'ясовано роль запозичень у творі.

Ключові слова: абстрактна лексика, семантична група, запозичення, книжна українська мова, наукова термінологія.

«Требник» – церковна книга, що містить детальний опис богослужінь літургій, молитви, благословення та настанови, які виконуються священиком для приватних осіб і прямо не пов'язані із церквою чи календарними святами. Він складається із 129 проповідей, серед них 37 нових, а 20 – ті, що використовувались у практиці української православної церкви. Велика кількість пояснень включає догматичні, літургійні, канонічні та теологічні частини, що свідчить про те, що «Требник» Петра Могили, окрім своєї літургійної ролі, був важливим теологічним посібником на кшталт церковної енциклопедії. Тривалий час він був головною книгою всієї Росії. Водночас Петро Могила не обмежився тільки викладом молитов і обрядів, а ще й

додав до нього пояснення й повчання, як поводитися у різних ситуаціях. Таким чином, «Требник» був ще і пізнавальною книгою для духовенства.

Створюючи цю книгу, Петро Могила спирався на грецьку теологію, старовинні слов'янські літописи, римський католицький ритуал, запроваджений папою Римським Павлом П'ятим Великим, а також на Візантійський Требник, рукописні слов'янські Требники, Требник Римський. До Візантійського Требника Могила ставився з повагою, завжди ним користувався, вказуючи на сутність обрядів. До Римського Требника митрополит звертався лише тоді, коли його цікавила суто формальна сторона обряду. У праці є посилання на твори Василя Великого,

Григорія Ніського, Григорія Богослова. Добре ознайомлений Петро Могила із творами Оригена, Йоана Дамаскіна, Максима Сповідника, Симеона Метафраста. У Требнику згадуються твори римських та католицьких авторів – Альберта Великого, Томаса Аквінського, Цезаря Баронія. Звертається Могила і до творів візантійських богословів, істориків, учених – Григорія Пахімери, Теодосія Зігомали, до новел Олексія Комніна, творів і послань константинопольських патріархів Максима та Геннадія. Водночас автор «Требника» посилається і на твори античних учених і діячів, зокрема Плутарха, Сенеку та Йосифа Флавія, у творі використані поняття античної міфології – *гіганти, тартар, Марс* [1, 259]. У той час українська культурна думка зверталася до античної образності, символіки та героїв, але, окрім цього, у творі значна увага приділена власній історії, зокрема добі Київської Русі. Згадуються імена митрополита Іларіона, Кирила Туровського, Йова Борецького.

«Требник», чий вплив особливо відчувається на інтерпретації і поясненні таїнств та обрядів, сприяв зближенню учення про віру Сходу та Заходу, навіть збагаченню східних обрядів, проте в ньому збережено засади православної віри, вираження українського обряду, його оригінальності. Найважливіше завдання «Требника» полягало у перевірці, об'єднанні та збагаченні обрядів української православної церкви, їх наближенні до практики і літургійних обрядів інших християнських конфесій, насамперед католицької церкви, з метою наголошення на союзі християнських церков – ідеї, дорогої митрополиту Київському.

Мета книги означена у вступі, де сказано: «Книга ця печатається не тільки для того, щоб священики в своїх приходах кожного дня, іменно ж у неділю й дні свят, читали й пояснювали його своїм прихожанам, але також, щоб світські люди грамотні вчилися таким способом християнської науки, щоб родителі вчили своїх дітей, а володарі підвласних собі людей, а також щоб у школах усі вчителі веліли своїм ученикам вчити цю книжку напам'ять» [2, 5]. Ця праця за способом викладу послужила взірцем для усіх книг пізніших часів.

«Требник» має складну структуру. Більша частина твору викладена слов'яноноруською мовою, але супроводжується передмовами, тлумаченнями, відступами, написаними книжною українською мовою.

У «Требнику» наявна велика кількість абстрактної лексики, що свідчить про багатство тогочасної української мови. Абстрактна лексика давала можливість найбільш точно і різноманітно висловлювати людські ідеї і думки і слугувала підтвердженням високого рівня розвитку української мови того часу. Український мово-

знавець Л. Полюга вважає, що становлення і формування української абстрактної лексики остаточно відбулося в XIV – першій половині XVII ст. [3, 48]. Як частина лексичної системи абстрактні слова характеризуються низкою ознак, спільних для всієї лексичної системи; вони пов'язуються із позамовними факторами, називаючи об'єктивні дії, стани, ознаки об'єктів навколишньої дійсності, є чутливими до змін у навколишньому середовищі, споріднюються з іншими словами лексичної системи семантичною співвіднесеністю та словотвором, а в межах своєї мікросистеми вступають у парадигматичні зв'язки. Також варто зазначити, що:

- 1) семантична структура абстрактних іменників буває дуже широка і неокреслена;
- 2) вони мають властиві лише їм словотворчі засоби;
- 3) вони настільки різноманітні, що не всі можуть бути представлені в лексиконі однієї людини [3, 19].

Багатство абстрактної лексики «Требника» можна частково продемонструвати, виділяючи у ній кілька тематичних груп (в основу покладена класифікація Л. Полюги):

I. Сфера церкви, релігії: (*дух, благодать, благодієніє, грѣх, вѣра, душа*)

- а) богослужіння, релігійні ритуали, звичаї (*обряд, молитва, тайна, церемонія*);
- б) назви релігійних свят (*Іордана, Покровь Богородиці, Рождество, Крещеніє*);
- в) ритуальні події, пов'язані з різними моментами життя людини (*погребѣ, причащеніє, женитьба, крещеніє, венчаніє, шлюбъ, малженство*).

II. Сфера життя людини:

- 1) фізичні та фізіологічні характеристики людського організму (*обновленіє, очищеніє, здоровіє, моцѣ, крѣпкость, сила, моцѣ, здоровіє*);
 - а) фізичний стан людини (*роженіє, бременьє, бесплодьє, хорій, бользнь, житіє*);
 - б) фізичне існування людини (*животѣ, долгоживотѣ, долгоденствіє, плоть, здоровіє*);
 - в) фізичні вади організму (*зогнилость, слѣпота*);
 - г) вік людини (*юность, дозрѣлость, молодость, старость*);
 - д) назви процесів, пов'язаних з їжею та напоями (*еденіє, погощеніє, смакованіє*).
- 2) психічний стан людини, назви відчуттів (*смѣх, страх, плачь, рыданіє, боязнь, страх, ученіє, истина – лож, сенс, наука, произволеніє, воля, сумнѣніє, совѣсть, учинок*);
- 3) душевний стан людини:
 - а) назви почуттів (*радость, смутокѣ, сум, нуднустѣ, щастьє, нещастіє, ласка, мука, стѣд, гнѣвь, злоба, печаль, лукавство, скорбѣ, ярость*);

б) цінності людини, її уподобання (*свобода, воля, повага, честь, милість, любовь, милосердіє, миръ*);

в) стан розумової діяльності і мова людини (*розумь, гадка, умирькованье, намисль, помисель, мисль, розуменє, мудрость, память, несвѣдомость, забытность, глупость, ум, премудрость, домышляне*);

4) риси характеру людини, її навички (*стараніє, смелость, боязнь, скромность, гордия, щирость, льность*);

5) суспільне життя людей, стосунки між ними (*праця, труд, згода, любовь, ненависть, приязнь, ворожнеча, благо, пожитіє, сродство, помощь, свобода, виховання, орудіє, пожиток*);

б) вчинки людей, визначені норми поведінки, етикет, морально-етичні поняття (*поклонєніє, подякованє, послушьство, добро, зло, правда, істина, лож, сенс, благо, поклонєніє милость, любов, милосердіє, цнота, добродѣтель, стыд, безчестіє, грѣх, нрави, звычай, обычай, а також искусство, умьєтность, хитрец, фантазія, вьображеніє, дарованє, краса, льпота, урода, умысел*).

Книжна українська мова була відкритою для запозичень з інших мов. Зокрема, знаходимо у тексті такі слова-полонізми: *припадокъ, влада, пазнокті, оспалство, тенкій, обецный, вонтпливо, пенкност, шпетний, утрапеня, бидло, уфать, знайдуется, моци, панове, велице, барзый, потрикрот, пієнкная*.

Багато у «Требнику» грецьких та латинських запозичень. Наприклад, грецизми: *анафема, апокаліпсис, акафист, литургия, ангел, антихристъ, бѣсъ, адъ, символ, стихія, ладанъ, літургисати, геретикъ, дискось, іпостась*. З латинських наведемо такі приклади: *инавгурованє, натура, фігура, дискурс, фантазія, интенція, сенс, ценсор, сакрамент*.

У «Требнику» поряд із церковнослов'янською мовою часто вживаються слова й вирази, що лу-

нали в київському магістраті, на вулицях і майданах міста. Зокрема, це такі іменники, як *сповідь, покута, туга, повага, звичаї, виховання, зв'язок, таємниця*; прикметники: *пильний, слушний, смутний, потужний, безпечний, власний, розмаїтий, вдячний, червоний, брудний, приємний* [1, 88].

Окрему групу становлять терміни друкарські та філологічні: *корректор, писар, ценсурове, новелла*, трапляються терміни діловодства: *метрика, кателог, декрет*, які мають латинське походження. Багато у творі природничих термінів та понять: *ладан, корица, тиміам, смирна, оцет, кипарис, кедр, мосяз*.

Для позначення підвалин буття та світобудови у «Требнику» використовуються такі категорії: *дух, бог, начало, твар(созданіє), тѣло і душа, битіє – небитіє, суцність, суццій – несущий, промысел, опатрность, ничто – нечто, стіхія, вьщєство, естєство*.

Низка понять позначає змінюваність сутого. Для них використовуються лексеми: *начаток і кєнец, рух, движеніє, час, время, місце, пространство, якость і колькость, число, единство і множєство, незличонє множєство, мѣра або предѣл, границя, стан, звязок, отношеніє, причина і skutok, наслідок, конєчність, необхідність і випадок, основаніє, умова, кондыція, чин, закон*. Значне місце у «Требнику» посідають філософські поняття, зокрема Петро Могила вводить у богослужбовий чин такі поняття, як *матерія, форма, інтенція*.

Отже, аналізуючи мовну концепцію Петра Могили, слід зауважити, що у своєму творі поряд із вживанням богословської та наукової термінології, автор застосовував слова живої розмовної мови, що прискорило формування та розвиток книжної української мови, яка згодом стала єдиною українською літературною мовою, витіснивши церковнослов'янську.

1. Нічик В. Петро Могила в духовній історії України / В. Нічик. – К.: Укр. центр духовної культури, 1997. – 321 с.
2. Могила Петро. Требник / Петро Могила. – Канберра; Мюнхен; Париж, 1988. – Ч. I. – 424 с.

3. Полюга Л. Українська абстрактна лексика XIV – першої половини XVII ст. / Л. Полюга. – К., 1991. – 238 с.

Natalia Toma

THE LANGUAGE PETRO MOHYLA'S «TREBNYK»

In the article Trebnik of Petro Mohyla is observed through linguistic point of view, taken into account borrowings from other languages. The term abstract vocabulary is specified. There is an attempt to classify several groups of abstracted terms in the work of Mohyla.

Key words: abstract vocabulary, semantic group, borrowings, book Ukrainian language, scientific terminology.